

DĚJOVÉ SEKVENCE

TERAPEUTICKÝ MATERIÁL PRO (DOSPĚLÉ) OSOBY
S PORUCHOU FATICKÝCH FUNKCÍ

METODICKÁ PŘÍRUČKA

KATEŘINA DRAPÁČOVÁ, 2025

Úvod

Tato metodická příručka byla vytvořena pro podporu logopedů i dalších komunikačních partnerů, například rodinných příslušníků, kteří s osobou s afázií pracují v domácím prostředí. Je určena těm, kteří budou materiál využívat, a jejím cílem není stanovit pevný a jednotný postup při práci s materiálem a jednotlivými sekvencemi. Namísto toho slouží k usnadnění orientace v materiálu a k nabídce různých možných způsobů jeho využití. Příručka také upozorňuje na specifika, která mohou při práci nastat, a na variabilitu materiálu, který lze přizpůsobit individuálním potřebám uživatelů. Materiál byl vypracován v rámci praktické části diplomové práce studentky oboru Logopedie na Univerzitě Palackého v Olomouci a je součástí její práce s názvem *Tvorba fotografického materiálu pro osoby s poruchou jazyka a komunikace*, kde je publikován jako příloha.

Materiál tvoří fotografické dějové sekvence, které propojují tradiční logopedickou terapii zaměřenou na jazykové funkce s rehabilitací či tréninkem kognitivních funkcí, konkrétně exekutivních funkcí. Jeho cílem je stimulovat jazykové schopnosti, zejména narativní dovednosti, tedy schopnost vyprávění, a exekutivní funkce, především plánování a organizaci. Sekvence zahrnují různé běžné životní situace, které mohou uživatelé seřazovat a popisovat. Kromě hlavního materiálu byl vytvořen i doplňkový soubor fotografií zaměřený na rozvoj slovní zásoby. Obsahuje fotografie objektů a činností odpovídajících jednotlivým dějovým sekvencím a zaměřuje se na slovesa a podstatná jména. Detailnější popis materiálu a možnosti jeho využití jsou uvedeny v dalších částech metodické příručky.

Cílovou skupinou pro práci s materiálem jsou především osoby s afázií, ale domníváme se, že by mohl být využitelný i u osob s jinými diagnózami, například u jedinců s poruchami exekutivních funkcí bez afázie, nebo u osob se schizofrenií, kteří vykazují právě potíže s organizací – typická je u nich dezorganizace nejen v oblasti myšlení, ale také v oblasti řečového projevu. Přínosný by mohl být také pro dospělé osoby s vývojovou poruchou jazyka.

Terapeutický materiál

Popis materiálu

1. Dějové sekvence

Hlavní materiál se skládá z fotografických dějových sekvencí zachycujících běžné životní situace, jako je péče o domácnost, nakupování, návštěva kavárny, knihovny nebo koncertního vystoupení. Každá sekvence je navržena tak, aby podněcovala pacienty k organizování děje a jeho následnému popisu. Cílem je podpořit jak jazykové schopnosti, zejména narativní dovednosti, tak exekutivní funkce, především plánování a organizaci.

Témata dějových sekvencí nebyla cíleně rozdělena podle věku ani pohlaví, aby materiál zůstal univerzálně použitelný pro široké spektrum osob s afázií. Při výběru situací jsme se zaměřili na zahrnutí běžných činností, s nimiž se mohou setkat různí uživatelé, nezávisle na věku či pohlaví. Některé sekvence však mohou odrážet aktivity, které jsou v naší společnosti tradičně spojovány spíše s jedním genderem, jako například manikúra nebo čištění interiéru auta. Tento výběr ale nebyl záměrně genderově orientován, spíše reflektuje rozmanitost každodenních situací, se kterými se lidé mohou setkat.

Fotografie v materiálu slouží jako vizuální podpora pro popis dějů a usnadňují uživatelům orientaci v časovém sledu událostí. Jejich uspořádání podporuje plánovací a organizační schopnosti pacientů. Zároveň, po jejich seřazení, poskytují oporu pro následné vyprávění. Srozumitelnost materiálu byla ověřena jak na intaktních osobách, tedy lidech bez afázie, tak na osobách s afázií, aby bylo zajištěno, že jednotlivé fotografie i celý materiál budou pro uživatele dobře srozumitelné.

Jednotlivé dějové sekvence byly navrženy tak, aby docházelo k opakování stejných sloves napříč různými situacemi, což podporuje jejich lepší osvojení a automatizaci u osob s afázií. I když nebylo možné zajistit opakování všech sloves, byla vytvořena řada situací pro většinu z nich, aby se podpořilo jejich zapamatování a upevnění v řečovém projevu. Některé dějové sekvence jsou si tedy velmi podobné, což je cílem, aby si uživatel mohl daná slovesa procvičit v různých kontextech a nedocházelo pouze k opakování procvičování v rámci jedné sekvence.

2. Slovní zásoba

Kromě dějových sekvencí byl vytvořen také doplňkový soubor zaměřený na rozvoj a upevnění slovní zásoby související s jednotlivými sekvencemi. Tento materiál tematicky navazuje na dějové sekvence a je rozdělen do dvou oblastí – slovesa a podstatná jména. Cílem je usnadnit pacientům nejen porozumění slovům a procvičení pojmenování, ale především jejich aktivní využití v kontextu.

Každá fotografie v tomto souboru je doplněna nadpisem s cílovým výrazem. Tento výraz však není pevně daný, lze jej nahradit synonymy nebo rozšířit o související slova podle individuálních preferencí pacienta (například regionální varianty výrazů či slov apod.). Některé obrázky mohou evokovat i další výrazy, které sice nejsou přímými ekvivalenty cílového slova, ale odpovídají situaci zobrazené na fotografii. Fotografie lze po vytisknutí vystříhnout spolu s nadpisem nebo jej oddělit a použít k přiřazování, například v rámci tréninku globálního čtení.

V dalších částech metodické příručky budou podrobněji popsány možnosti práce s oběma materiály.

Kategorie a úrovně obtížnosti materiálů

Materiál obsahuje 50 dějových sekvencí rozdělených do pěti tematických kategorií. Sekvence jsou koncipovány ve čtyřech úrovních obtížnosti, které se liší počtem fotografií. V každé kategorii jsou řazeny postupně od jednodušších sekvencí s menším počtem fotografií k složitějším, které kladou vyšší nároky na organizační a narativní schopnosti.

Tematické kategorie dějových sekvencí:

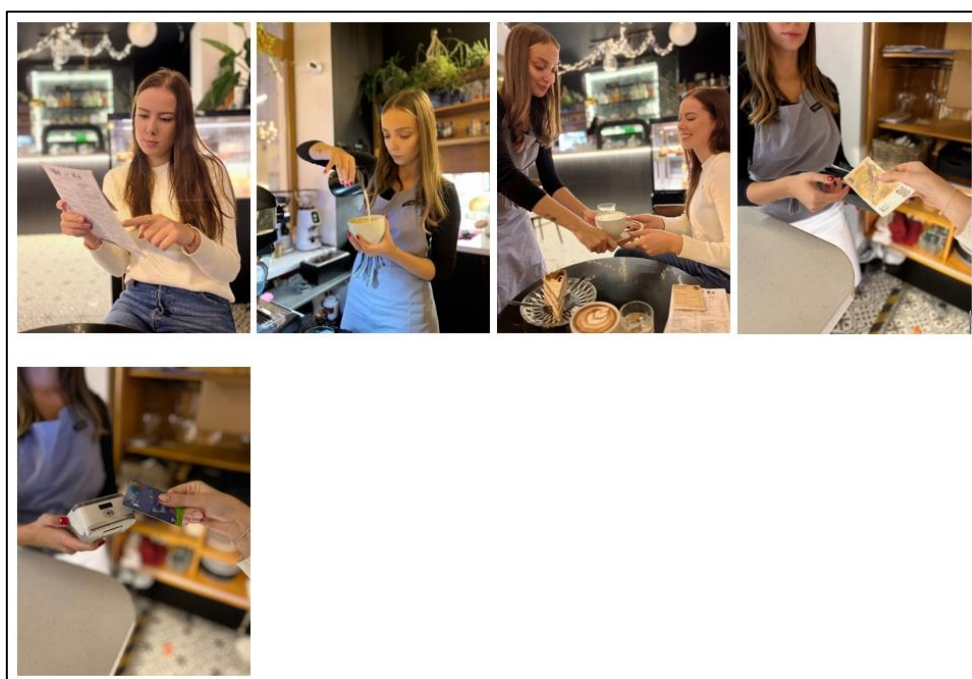
- **Služby**
- **Svátky**
- **Kultura a volný čas**
- **Domácnost**
- **Ostatní**

Úrovně obtížnosti:

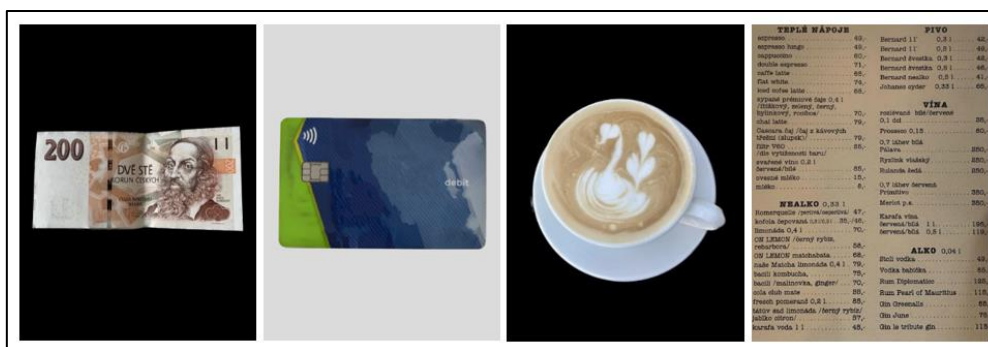
- **Úroveň 1:** 4 dějové fotografie
- **Úroveň 2:** 5 dějových fotografií
- **Úroveň 3:** 6 dějových fotografií
- **Úroveň 4:** 7 dějových fotografií

Služby

Kategorie *Služby* obsahuje dějové fotografie zachycující situace spojené s různými službami, jako je návštěva kavárny, knihovny nebo nákup v obchodě. Obrázek č. 1 ilustruje dějovou sekvenci *Kavárna*, která se skládá ze čtyř fotografií a znázorňuje dvě varianty platby – hotovostí a kartou. Obrázek č. 2 pak nabízí ukázky fotografií určených k procvičování slovní zásoby související s touto sekvencí, konkrétně v oblasti podstatných jmen. Pro oblast sloves se využívají totožné fotografie jako v dané dějové sekvenci. Obrázek č. 3 představuje konkrétní ukázkou fotografií ze souboru na slovní zásobu, znázorňujících sloveso a podstatné jméno. Každá fotografie je doplněna nadpisem s cílovým výrazem, tak jako v celém souboru.

Obrázek č. 1

Obrázek č. 2

Obrázek č. 3

Svátky

Kategorie *Svátky* zahrnuje dějové sekvence spojené s různými svátky, jako jsou Vánoce, Velikonoce nebo také s oslavou narozenin. Obsahuje například sekvence zaměřené na zdobení vánočního stromčeka, návštěvu vánočních trhů, malování vajíček či pečení cukroví. Stejně jako u předchozí kategorie byly i k těmto sekvencím v doplňkovém souboru vytvořeny fotografie zaměřené na procvičování slovní zásoby v oblasti sloves a podstatných jmen. Ukázky fotografií byly zařazeny pouze u první tematické kategorie. V dalších kategoriích již konkrétní fotografie uvedeny nejsou, jelikož jsou součástí samotného materiálu.

Kultura a volný čas

Kategorie *Kultura a volný čas* zahrnuje dějové sekvence, které zobrazují různé způsoby trávení volného času, jako je turistika, čtení knihy, návštěva kina a další. Stejně jako u předchozí kategorie byly i k těmto sekvencím vytvořeny v doplňkovém souboru fotografie zaměřené na procvičování slovní zásoby v oblastech sloves a podstatných jmen.

Domácnost

Kategorie *Domácnost* zahrnuje dějové sekvence zaměřené na různé úkoly spojené s péčí o domácnost, včetně každodenních činností, jako je uklízení, ale i příležitostných aktivit, jako je zařizování bytu nebo malování stěn. Příklady sekvencí zahrnují žehlení prádla, mytí oken, přípravu kávy či čaje, malování stěny a další. Stejně jako u předchozích kategorií byly i k těmto sekvencím v doplňkovém souboru vytvořeny fotografie pro procvičování slovní zásoby v oblastech sloves a podstatných jmen.

Ostatní

Poslední kategorií je kategorie *Ostatní*, která zahrnuje dějové sekvence, jež nebyly zařazeny do žádné z předchozích kategorií, ale jsou důležité pro zajištění opakování některých sloves v různých kontextech. Tato kategorie obsahuje například sekvence zaměřující se na čištění bot, péči o automobil (například čištění interiéru nebo návštěvu automyčky), žehlení vlasů a další. Stejně jako u předchozích kategorií byly k těmto sekvencím vytvořeny fotografie v doplňkovém souboru pro procvičování slovní zásoby v oblastech sloves a podstatných jmen.

Následující tabulka (Tabulka č. 1) poskytuje přehled dějových sekvencí rozdělených do tematických kategorií, seřazených vzestupně podle úrovně obtížnosti. Číslo v závorce za názvem sekvence označuje počet fotografií, které ji tvoří.

Tabulka 1: Seznam dějových sekvencí

Služby	Svátky	Kultura a volný čas	Domácnost	Ostatní
Kavárna (4)	Vánoční trhy (4)	Turistika (4)	Příprava kávy – rozpustná (4)	Čištění bot (4)
Bankomat – vklad peněz (5)	Malování kraslice (4)	Bruslení (4)	Příprava kávy – kávovar (4)	Čištění interiéru auta (4)
Bankomat – výběr peněz (5)	Zdobení vánočního stromčeka (5)	Festival (4)	Malování pokoje (4)	Plést cop (4)
Manikúra (5)	Pečení mazance (5)	Čtení knihy (4)	Vytírání podlahy (4)	Psát pohled (4)
Knihovna (6)	Narozeniny (6)	Běh (5)	Mytí nádobí (4)	Žehlení vlasů (5)
Nákup – drogerie (6)	Pečení vánočky (6)	Letní kino (5)	Nové záclony (5)	Vysávání interiéru auta (5)
Nákup – oblečení (6)	Balení dárků (7)	Zápas v sálové kopané (5)	Rozlitá káva (5)	Automyčka (5)
Hladové okno (6)	Pečení vánočního cukroví (perníčků) (7)	Koncert (5)	Myčka na nádobí (5)	
Doprava tramvají (7)		Kino (6)	Žehlení prádla (5)	
		Čtení novin (7)	Příprava čaje (5)	
			Věšení zrcadla (5)	
			Praní a věšení prádla (6)	
			Vysávání (6)	
			Stříhání keře (6)	
			Vaření brambor (7)	
			Mytí oken (7)	

Práce s materiálem

S oběma soubory, tedy s materiálem obsahujícím dějové sekvence i s doplňkovým souborem zaměřeným na procvičování slovní zásoby, lze v terapii u osob s afázií pracovat různými způsoby. Následující část metodické příručky přináší možnosti využití materiálu, které slouží jako inspirace. Je však zásadní přizpůsobit práci individuálním potřebám pacienta a zvolit takový přístup, který pro něj bude nejvhodnější.

1. Procvičování slovní zásoby před prací s dějovými sekvencemi

Práce začíná doplňkovým souborem, kde se jedinec s afázií nejprve seznámí s klíčovou slovní zásobou daného tématu. Jakmile si bude ve slovech jistý, může přejít k dějovým sekvencím, které seřadí a následně o nich bude vyprávět. Pro některé osoby by bez předchozí fáze mohlo být náročné popisovat děj, jelikož by jim chyběla potřebná slovní zásoba. Tento postup nejen podporuje jazykové schopnosti, ale také rozvíjí exekutivní funkce, zejména plánování a organizaci děje díky seřazování jednotlivých fotografií ze sekvence.

2. Přímá práce s dějovými sekvencemi

V této variantě se pracuje pouze s hlavním souborem obsahujícím dějové sekvence bez předchozího procvičování slovní zásoby. Tento přístup může být vhodný zejména pro jedince, kteří mají dostatečnou lexikální zásobu a v terapii se chceme zaměřit spíše na podporu narativních dovedností, jako je tvorba rozvitějších vět, soudržnost vyprávění a organizace děje. Zároveň se zde posilují i exekutivní funkce, stejně jako u předchozí varianty. Je však třeba individuálně zvážit, zda absence předchozího seznámení se slovní zásobou neovlivní schopnost vyprávění. Vhodnost zvoleného postupu závisí na individuálních schopnostech a potřebách uživatele, což je vždy na posouzení logopeda.

3. Zaměření na exekutivní funkce s minimálním důrazem na jazykové dovednosti

Tato varianta se oproti předchozím méně zaměřuje na jazykové funkce a klade větší důraz na rozvoj exekutivních funkcí. Práce s dějovými sekvencemi v tomto případě slouží především k posílení schopnosti organizace děje, plánování a logického řazení jednotlivých kroků, aniž by byl kladen důraz na detailní popis. Tuto primárně (avšak ne zcela) neverbální aktivitu lze využít jako doplněk ke klasické logopedické terapii, která cílí v případě osob s afázií primárně na jazykové dovednosti. Pokud pacient pracuje pouze na jazykových úlohách, může se rychle unavit, jelikož jazykové zpracování je pro něj náročné. Zařazení neverbální aktivity může sloužit jako odlehčení a může mu umožnit chvíli pracovat jiným způsobem, což by mohlo snížit subjektivní pocit zatížení. Výzkumy také ukazují, že zaměření na širší kognitivní funkce, například exekutivní, ve spojení s tradiční logopedickou terapií může vést k lepším výsledkům,

jelikož jsou kognitivní procesy vzájemně propojené. Posílení jedné oblasti tak může pozitivně ovlivnit i další, včetně jazykových schopností. Tento přístup může být přínosný také u osob, které potřebují cíleně rozvíjet exekutivní funkce.

4. Zaměření na nominaci slov bez práce s dějovými sekvencemi

U některých osob v dané fázi terapie nemusí být cílem rozvoj narativních dovedností, ale spíše nácvik nominace (pojmenování) slov. V takovém případě lze pracovat pouze s doplňkovým souborem zaměřeným na slovní zásobu, kde jedinec identifikuje a pojmenovává předměty, činnosti nebo situace na jednotlivých fotografiích. Tento přístup je vhodný zejména pro osoby s výraznějším narušením fatických funkcí v oblasti exprese, u kterých by práce s celými dějovými sekvencemi byla příliš náročná.

Doplňkový materiál může být využit také k procvičování porozumění na úrovni slov, například tím, že pacient vybírá správnou fotografii (sloveso či podstatné jméno) z několika možností na základě slovní instrukce. Ačkoli materiál nebyl primárně vytvořen pro rozvoj receptivní složky jazyka, může sloužit jako užitečný doplněk v případě, že to pacient v dané fázi terapie potřebuje.

5. Seřazení sekvencí terapeutem nebo komunikačním partnerem

Pro některé jedince může být kognitivně náročné nejprve správně seřadit dějové sekvence a následně o nich vyprávět (může to negativně ovlivnit jejich následnou produkci). V takových případech lze sekvenci předem seřadit (terapeutem nebo komunikačním partnerem), čímž se sníží kognitivní zátěž spojená s plánováním a organizováním děje. Tento přístup umožňuje zaměřit se primárně na jazykové dovednosti. Takto upravený přístup může být velmi užitečný pro pacienty, kteří v dané fázi terapie potřebují více podpory v oblasti jazykových schopností, přičemž kognitivní náročnost spojená s předchozím řazením by mohla negativně ovlivnit jejich následnou produkci.

Každou z těchto variant lze přizpůsobit aktuálním potřebám a schopnostem daného jedince, případně je možné kombinovat různé přístupy podle vývoje terapie.

Volba cílových výrazů

Při práci s doplňkovým souborem, který se zaměřuje na procvičení slovní zásoby, není nutné striktně dodržovat a využívat předepsané nadpisy u jednotlivých fotografií. Místo toho je možné volit vlastní cílové výrazy, které budou odpovídat preferencím uživatele. Jak jsme již zmínili, některé fotografie mohou evokovat různé významy a spojitosti, které se nemusí nutně shodovat s námi zvoleným cílovým výrazem, tedy nemusí být přímými synonymy. Například na fotografii, kde si dívka vybírá z menu (viz obr. č. 1), může někdo asociovat sloveso „číst“, i

když primárně zamýšleným cílovým výrazem je sloveso „vybírat“. Je tedy důležité na tuto skutečnost při práci s materiálem dbát a také je nepovažovat za chybu.

Obecná doporučení

Obecně doporučujeme při práci s dějovými sekvencemi začít na nižší úrovni obtížnosti, tedy u sekvencí s menším počtem fotografií, a postupně přecházet k těm delším, jak se zlepšuje schopnost pacienta organizovat a vyprávět děj. Nicméně pokud je cílem cílené procvičování určitého slovesa, není vždy nutné postupovat striktně podle obtížnosti. V takovém případě může být vhodné pracovat i s různými úrovněmi obtížnosti, aby pacient mohl procvičovat sloveso v různých dějových sekvencích.

Při práci s materiálem je důležité mít na paměti, že některé sekvence umožňují drobnou variabilitu v pořadí fotografií. V takových případech může být možné uspořádat fotografie jinak, než jak jsou uvedeny v souboru. Jako příklad uvádíme sekvenci *Vytírání podlahy* z kategorie *Domácnost*, kde je možné zaměnit pořadí první a druhé fotografie (nalévání čistícího prostředku do kbelíku a nalévání vody do kbelíku), což není považováno za chybu. Obě varianty mohou být správné – někdo začne naléváním čistícího prostředku a teprve poté přidá vodu, jiný postupuje opačně. U většiny sekvencí je však pořadí jednoznačně dané, a v těchto případech je důležité dodržet správný sled událostí. Pokud dojde k odchylkám v pořadí, není vždy nutné okamžitě opravovat uživatele, ale je dobré to pečlivě zvážit a přistupovat k tomu s flexibilitou.

Možné modifikace a přizpůsobení

Materiál je navržen tak, aby bylo možné přizpůsobit ho individuálním potřebám uživatele. Počet fotografií v sekvenci lze upravit snížením obtížnosti, přičemž některé fotografie ze sekvence je možné vynechat bez narušení významu nebo logické návaznosti děje, což snižuje náročnost sekvence. Delší dějové sekvence lze tedy zjednodušit jejich zkrácením. Díky své variabilitě umožňuje flexibilní přístup, který lze modifikovat jak před zahájením intervence, tak i během práce, aby odpovídal schopnostem uživatele.

Závěr

Vytvořený fotografický materiál s dějovými sekvencemi je navržen tak, aby podpořil jazykové funkce a zároveň přispěl k rozvoji jejich exekutivních funkcí. Materiál je flexibilní a umožňuje přizpůsobení podle individuálních potřeb uživatelů, přičemž se domníváme, že může být využit nejen u osob s afázií, ale i u osob s jinými diagnózami, jak bylo uvedeno v úvodu. Doufáme, že tento materiál najde své místo v praxi logopedů nebo při práci v domácím prostředí a že bude pro uživatele srozumitelný a skutečně přínosný. Přestože byla srozumitelnost materiálu ověřována na několika intaktních osobách i osobách s afázií, je třeba zdůraznit, že nejde o standardizovaný nástroj, ale o podpůrný intervenční materiál určený pro logopedickou praxi. Do budoucna by mohl být zajímavý výzkum zaměřený na ověření efektivity tohoto materiálu, který by mohl přinést cenné podněty pro jeho případné vylepšení nebo rozšíření. Možným směrem pro rozvoj by mohlo být i rozšíření o nové kategorie a dějové sekvence, čímž by materiál získal širší využití.